

РОЗДІЛ 9 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2:94

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.1.33>

СТАТИЧНИЙ ПЕЙЗАЖ В «ОДЕ НА ПЕРВЫЙ ДЕНЬ МАЯ 1761 ГОДА» ГНАТА МАКСИМОВИЧА

STATIC LANDSCAPE IN «ODE ON THE FIRST DAY OF MAY 1761» BY HNAT MAKSYMOVYCH

Богатирьова К.В.,

*orcid.org/0000-0003-4749-1137**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу**Державного торговельно-економічного університету*

Дубініна О.В.,

*orcid.org/0000-0001-5688-6806**старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу**Державного торговельно-економічного університету*

Колот Л.А.,

*orcid.org/0000-0003-4491-9169**старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу**Державного торговельно-економічного університету*

Ода – це ліро-епічний жанр, який автори завжди писали на пошану монархів, вельмож, церковних чи світських діячів, але Гнат Максимович в «Оде на первый день мая 1761 года» не возвеличував можновладців, суспільну еліту, а створив прекрасну картину рідного краю та присвятив свій твір студентам та викладачам академії. У статті висвітлено причину написання оди, яка пов'язана з організацією навчального процесу в Києво-Могилянській академії, адже останній весняний місяць знаменував закінчення навчального року. За традицією, керівництво академії організовувало свято на природі (за межами навчального закладу), куди прибували меценати, поважні гості, мешканці міста. Студенти влаштовували поетичні й драматичні виступи, ігри, щоб підвести підсумки навчального року, відпочити й розважитися на природі. Тому викладач закладу Гнат Максимович не зміг оминати увагою таку радісну та довгоочікувану подію.

Автори вказали на вплив античних поетів, зокрема давньоримського лірика Горация, європейських митців слова XVI – XVIII століть, барокової поетики, класицистичної естетики та християнських засад у оді. Розглянуто вживання мандрівного сюжету, який відображає розвиток подій і хронологічно відтворює один день, а саме перший день травня. Виокремлено основні функції, характер та масштаб статичного пейзажу як невід'ємного компонента твору. Автори вказали на вживання українізмів в оді, що було нехарактерною ознакою для цього жанру, тому що українською мовою оди почали писати й друкувати лише на початку XIX століття. На підставі аналізу тексту оди автори встановили провідні жанрові, композиційні та смислові аспекти в оді українського автора другої половини XVIII століття. Проаналізовано художні засоби мовлення (епітет, персоніфікація, тавтологія) та індивідуальну специфіку підходу автора до створення «весняної» оди, змалювання мальовничої природи, яка виступала тлом для розгортання локальної події у житті студентської спільноти та викладацького корпусу.

Ключові слова: статичний пейзаж, Києво-Могилянська академія, природа, весна, піднесений пафос, традиція, ода.

An ode is a lyric and epic genre that was written in honor of monarchs, nobles, religious or secular figures, but Hnat Maksymovych in *Ode on the First Day of May 1761* did not praise the rulers, wealthy people, social elite, he created a beautiful picture of his native land and dedicated his work to the students and teaching staff of Kyiv-Mohyla Academy. The article considers the reason for writing the ode, which is related to the organization of the educational process at Kyiv-Mohyla Academy, the last spring month marked the end of the academic year. Traditionally, the administration of the Academy organized an outdoor holiday (outside the educational establishment), and this event was attended by patrons, honoured guests, city residents. The students of the Academy staged poetic and dramatic performances, games, discussed the results of the academic year, relaxed and had fun in the open air. Therefore, the teacher of the Academy Hnat Maksymovych could not ignore such a joyful and long-awaited event.

The authors have analyzed the influence of ancient poets, including the Roman lyric poet Horace, Western European poets of the XVI – XVIII centuries, Baroque poetry, classical aesthetics and Christian principles in the ode. The article has considered the use of a travelling plot, which describes the events of one day in chronological order, namely the first day

of May. The work highlights the main functions, character and scale of the static landscape as an integral component of *Ode on the First Day of May 1761* by Hnat Maksymovych. The authors have considered the use of Ukrainianisms in the ode, which was not a typical feature of this genre, because Ukrainian writers began to write and publish odes in Ukrainian only at the beginning of the 19th century. Having analyzed the text of the ode, the authors determined the main genre, compositional and thematic aspects in the ode. The article has analyzed artistic means of speech (epithet, personification, tautology) and individual features of the author's approach to writing a *spring* ode, the description of picturesque nature, which served as a background for the local events in the life of students' community and teaching staff.

Key words: static landscape, Kyiv-Mohyla Academy, nature, spring, sublime pathos, tradition, ode.

Постановка проблеми. Пейзаж відіграє важливу роль при аналізі поетичних творів, адже цей важливий компонент виражає весь спектр внутрішніх авторських емоцій, допомагає реципієнтам зрозуміти художньо-естетичні ідеї митця, розкриває сприйняття ним навколишнього світу. У літературознавстві існують різні дефініції терміну «пейзаж». Ю. Свірідова уточнила поняття «пейзаж» та окреслила різниці між описом природи та пейзажем у віршованому тексті у руслі когнітивної поетики [18]. А. Ткаченко висловив думку, що «завдяки пейзажу розгортається своєрідний сюжет – сюжет авторської думки» [20, с. 187]. Б. Якубський визначив, що пейзаж є описовим компонентом літературного твору [23, с. 16]. У статті ми будемо використовувати термін «статичний пейзаж», коли автор зображує природу спокійною й врівноваженою» [10, с. 528].

«Ода на первый день мая 1761 года» києво-могилянського викладача Гната Максимовича – це яскравий приклад продовження традицій давньоримського поета Горація, європейських поетів Шарля Огюста де Ла Фара, Йоганна Клая, Томаса Грея, які зверталися у своїй творчості до прославлення природи та радісних емоцій, викликаних різними порами року. Так, П'єр де Ронсар у вірші «Жайворонок» захоплювався весною, яка надихала і окриляла поета: «*Як ми чаруємося весною / Твоєю піснею дзвінкою! / Ратай виходить на поля, / Щоб лемешами ранив ниву; / Й на ратай не має гніву / Тобою втішена земля*» [16, с. 112]. Таким чином, автор «Оди на первый день мая 1761 года» прагнув висловити своє позитивне ставлення до зображуваної локальної події (рекреації в Києво-Могилянській академії), спираючись на твори та світогляд античних поетів, майстерні ліричні зразки європейських поетів XVI – XVIII століть, власні художньо-мистецькі смаки й уподобання через статичний пейзаж.

У багатьох освітніх закладах упродовж XVIII століття була традиція писати поетичні твори – панегірики, оди, епіграми, елегії, які традиційно виголошували на урочистих заходах на пошану меценатів, світських і церковних діячів, очільників інституцій. «Ода на первый день мая 1761 года» Гната Максимовича – це єдиний твір автора, який на сьогодні відомий в українській

літературі. Вперше оду надрукував вихованець КДА Лев Мацесвич у журналі «Труды Киевской духовной академии» у 1897 році. Вірогідно, що існують ще й інші твори цього автора, які можуть зберігатися в Інституті рукопису, відділі стародруків та рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Прожиття Гната Максимовича відомо небагато: він народився у 1730 році в с. Ручки Полтавської області, навчався в Києво-Могилянській академії, потім викладав граматику. Пізніше став ченцем Києво-Софійського монастиря, був архимандритом, згодом кілька років перебував у Троїцькому монастирі. Помер 30 листопада 1793 року у м. Чернігів [20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному літературознавстві багато дослідників звертають свою увагу на вивчення ролі пейзажу в письменстві. В. Кухаренко зазначила, що пейзаж створює фон сюжетних подій [7]. М. Лапій досліджувала психологічний пейзаж у прозі І. Франка [8]. Л. Петрухіна запропонувала класифікацію видів і типів пейзажів, показала їхні спільні і відмінні риси, втілені у поетичному слові романтизму і модернізму [14]. Л. Пастушенко дослідила пейзажний локус у творах німецьких письменників-пасторалістів XVII століття [13]. Т. Полєжаєва висвітлила історію вивчення проблеми визначення та наявності сюжету в ліриці та довела, що сюжет є невід'ємною частиною внутрішньої форми твору будь-якого роду [15].

І. Лімборський, О. Мишанич, Г. Сидоренко згадували «Оду на первый день мая 1761 года» Гната Максимовича у своїх працях. Валерій Шевчук дослідив твір Гната Максимовича у книзі «Муза Роксоланська» як один із перших зразків силабо-тонічних віршів та особливу пам'ятку національного письменства.

Постановка завдання. Мета статті полягає у спробі визначити функції статичного пейзажу за характером, ступенем масштабності у оді; вказати на зв'язок із гораціанською традицією у зображенні природи рідного краю, проаналізувати поетичну семантику «весняної» оди Гната Максимовича.

Виклад основного матеріалу. Ода Гната Максимовича присвячена особливій події в житті

студентів Києво-Могилянської академії – весняній рекреації, на яку завжди чекали з нетерпінням і вихованці закладу, і кияни. Ось як згадував про це свято випускник КМА Єгор Тимківський, дядько видатного українського фольклориста, історика, філолога, поета Михайла Олександровича Максимовича: «Въ дни рекреации, отдыха после ученья, весь сонмъ кievскихъ учителей и учениковъ отправляется, бывало, туда (въ Шулявшину) на цѣлый день..., и всѣ въ патриархальной простотѣ, дружески проводили его, какъ умѣли веселѣе» [19, с. 107].

Ода складається із двадцяти п'яти строф, які написані чотиристопним ямбом і мають десять рядків. Викладач Гнат Максимович втілює у композицію твору перший травневий день, зафіксувавши у назві дату важливої (локальної) події для викладацького і студентського складу академії. Зачин оди – це повідомлення автора про предмет твору, адже його «дух и мысль» привертає «Май» – час, коли все оживає після похмурого зимового періоду, тобто перед читачем постає весняний пейзаж. У другій строфі поет просить Музу «встрянути» (прокинутися) з глибокої п'яни і спробувати «Евтерпеных труб», тобто налаштуватися на написання ліричного твору – оди. Відомо, що Евтерпа – це одна з дев'яти муз у грецькій міфології, покровителька ліричної поезії, тому викладач вмотивовано звертається до образу музи з проханням про творче натхнення.

Варто зазначити, що образ музи був відомим поетам ще з античної міфології. Платон збудував олтар музам у своїй Академії; їх храми були розташовані в Олімпі, Трезені, Коринфі. За спостереженнями Е. Р. Курціуса, музи належать до «конкретних» образних констант літературної традиції. За античними уявленнями, вони поставлені на службу не лише творчості, а й усім вищим формам духовного життя» [6, с. 256]; саме образ музи як небесної натхненниці був основним для ліриків. Піндар у першій Піфійській оді звертається до ліри «золотосайної», неодмінного атрибуту «фіалковолосих Муз і / Промінного Феба» з проханням оспівати достойні подвиги Гієрона Етнейського. В Алкмана муза небесна – це дочка Зевса-царя. Горацій в оді «До Музи» (I, 26) зізнається, що вона одна, кому славетний лірик може довіритись, і без її підтримки його талант залишається невизнаним: «*Что ж бо хвала моя, / Мій спів без тебе? Славить тобі його / Лесбійським плектром личить, Музо, / Й сестрам твоїм на ладу новому*» [4, с. 35]. У другій строфі Максимович також згадав відомих митців слова – давньогрецького поета-лірика Піндара й автора епічних поем

«Іліади» та «Одіссеї» Гомера, а також міфічного поета Орфея.

Схід сонця і прекрасний ранок, що пробуджує природу, показано у четвертій строфі: «*Уже небесное светило, / Приятным нам являя вид*» [22, с. 57]. П'ята строфа твору перегукується з одою Горація «До Манлія Торквата», в якій змальовано початок весни: «*Білі вже збігли сніги. На луги повертається зелень, / Знов кучерявиться гай. / В красній обнові земля, і знову, спадаючи, води, / В'ються в своїх берегах*» [4, с. 99]. В основній частині оди автор розкриває перед слухачами алегорично-реалістичні картини життя, в яких по-бароковому переплітаються міфологічні образи богів (Аполлона, Мінерви, Нептуна, Феба, Флори, Вулкана, Цереси (Деметри), Марса) з образами людей фізичної (пастух, ратай) та інтелектуальної праці (студенти, викладачі), котрі як комахи, тварини й рослини, радіють сонцю, теплу, красі рідного краю. Таким чином, автор оди орієнтувався на настанови Горація, який в посланнях «До Пісонів» радив поетам рівнятися на оточуючий світ, «*бо природа / Спершу в душі викликає у нас переминами долі / Настої різні*» [4, с. 217] та естетику класицизму, прославивши природу як універсальне джерело натхнення. Автор, як викладач академії, у 12-й строфі вказав на корисність перебування на свіжому повітрі для студентів як профілактично-оздоровчу норму в навчальному процесі: «*Замкнется дверь всех апотек / Твоим врачебным пред воздухом. / Осилеет тяжел кто духом, / Твоего лишь бы дня дотек*» [22, с. 59]. У 19 строфі автор, вживаючи антитезу «ноч-день», підкреслив, що місяць травень асоціюється у студентів із довгоочікуваним святом: «*Мы долгу ночь как провожали, / Лишь в сне сей день себе мечтали*» [22, с. 61]. У двадцятій четвертій строфі оди автор нагадав реципієнтам, що тривалість світлового дня залежить від пори року, у травні день стає довшим, тому буде більше часу для праці й відпочинку: «*Умножи Мая день часами / И все труда в нас облегиши*» [22, с. 62]. В останній строфі автором вимальовується картина надвечір'я – «*На солнце Апполин взирает. / Приметив вскоре в нем отход*» [22, с. 62], завершення дня і свята, і тому, спираючись на засади християнської етики, треба подякувати «небес отцevi» за величезне щастя жити, радіти, милуватися природою.

Гнат Максимович в «Оде на первый день мая 1761 года» майстерно використав найстародавніший сюжет у світовій літературі – мандрівку сушею [17, с. 234]. Автор зобразив персоніфікований образ місяця травня, який вирушив до

Києва разом із римською богинею квітів та весни Флорою й приніс радість навколишньому світові, людям фізичної праці (пастух, ратай), а особливо студентам, котрі так довго чекали на весняні рекреації: *«Теперь уж наши зрят глаза, / Не сон, не мечта нам ласкает, / Унылой дух в нем ободряет, / Живит приятность всех сердца»* [22, с. 61]. На думку І. Лімборського, «загальний пафос цієї оди відзначається настроєм безтурботної радості, безпосередністю і пасторальною наївністю» [9, с. 111].

В. Кухаренко визначила семіотичну функцію пейзажу, яка пов'язана з спільністю почуттів різних людей при спогляданні картин природи [7, с. 139]. В оді є «символи позитивного емоційного заряду» [7, с. 139] – «ключ журчит», «рощи», «поля», «пчелки», «нектар», які налаштовують читачів на сприймання радісної інформації. О. Мишанич відзначав «чисто світський характер «Оди», вона нічим не нагадує тієї релігійно-моралізаторської поезії, яка продукувалася в стінах Київської академії» [12, с. 137]. Викладач поезики майстерно застосував статичний пейзаж для змалювання початку травня місяця, зафіксувавши в оді «темпоральну датованість дії» [13, с. 98], розкриваючи піднесено-емоційний стан душі, щирої і неприхованої радості його вихованців та колег, викликані приходом весни та закінченням навчального року. Класицистична літературна концепція «поет-природа» передбачала орієнтацію на навколишнє середовище, яке давало наснагу для творчості, нових ідей та розмислів про життя, щастя та плин часу. Твір поєднує оптимістичний пафос у оспівуванні весни, а через локальний краєвид (пейзаж), який виконує важливу психологічну функцію, автор проголошує важливість праці для студентства.

Варто зазначити, що відомий український поет і патріот Василь Капніст часто використовував статичний пейзаж як своєрідне природне тло для філософських роздумів про сенс та швидкоплинність людського життя. Зокрема, «Ода на счастье» Василя Капніста співзвучна з «Одою на первый день мая 1761 года» Гната Максимовича, порівняймо: *«Уже прекрасных птиц соборы / Укрыли все поля и горы»* [22, с. 57] (Г. Максимович) – *«И в роцях хоры птиц гнездятся / Поюци новых тьму отрад»* [3, с. 112] (В. Капніст). Таким чином, Г. Максимович і В. Капніст у своїх одах зверталися до зображення мальовничої природи України «як мудрої наставниці людського роду, наділеної енергією творення» [13, с. 99], бо цей образ наснажував на студентські розваги, роздуми про плинність життя, пережиті події, земні радості.

На думку І. Безпечного, «оповідач супроводжує події, дає щось само пережите й цим переживанням подій засвідчує їх правдивість» [1, с. 44]. В «Оде на первый день мая 1761 года» Гнат Максимович також використовує розповідь від першої особи (13 строфа) для того, щоб вказати реципієнтам, що він був свідком цього традиційного свята. Також «присутність» автора виражається частим використанням особового займенника «мой» (1, 13, 22 строфи), «мною», «мне», «меня», «моїми» (6, 10, 13, 14, 15 строфи), що є нехарактерною ознакою для жанру оди.

Викладачі поетик твердили, що «стиль од повинен бути піднесеним, насиченим словесними фігурами і тропами. В оді слід вплітати приклади, сказання, сентенції, байки тощо, – це все викликає у слухачів зацікавлення та приносить їм насолоду» [11, с. 153]. В аналізованій оді найосновнішими тропами поетичного мовлення є кілька груп епітетів, які надають творові підвищеної експресивності й виразності та створюють відповідний стиль й піднесений настрій для реципієнтів, а саме емоційні епітети (вислів І. Безпечного) *«плод златый», «тьма глубокая», «покой довольный», «жестокый мраз», «веселый род», «приятный дух», «бездонный покой», «нимб дрожащий»*.

Гнат Максимович влучно застосував алітерацію *«Спуска к нему смиренный глас», «Пресладку песнь они поют», «Своих от сна сестер взбуждают», «Пастух з своими в степ стадами»,* а також персоніфікацію *«Май дивится», «Поля и рощи воздыхают»,* антитезу *«Вулкан чрез день, чрез ночь томился»,* інверсію *«Стоит моими пред глазами», «Вдруг чувствует вся твар премену», «Что дух чрез мглу мой проникает»,* порівняння *«Блещит, как утренняя зоря»* для гармонійності та урочистості оди. Для естетизації мальовничої природи автор вжив іменник *«красота»* чотири рази. Емоційний пафос оди передається через риторичні оклики *«О! Май, веселый Май, приятный / Спустошенных зимой для нив», «О день, о радости година», «О! Май, златый нам ныне твой час!»*.

Характерною ознакою одичного стилю було вживання церковнослов'янської лексики – неповноголосних слів *«глас», «чрез», «златый»,* яка була необхідною для надання творові «високого» жанру урочистості й патетичності. Українською мовою оди почали писати й друкувати лише на початку XIX століття. Хоча невідомим автором було створено оду на смерть графа Рум'янцева-Задунайського *«грубым словом»,* тобто по-українськи, й вміщено у збірнику «стихотворений», надруко-

ваних наприкінці XVIII століття. М. Білозерський в часописі «Киевская старина» (1884) надрукував вірш-відповідь автора-аристократа на цю оду, в якому поет висміяв «сочинителя»-аноніма за намагання писати народною мовою, неприйнятною для «високого» стилю, бо нею можна уславити лише «любовь къ стаканамъ» у шинках, а адресатами можуть бути зображені міщани й козаки, тобто «низові» стани суспільства. На думку Г. Гнатюк, «жива українська мова за традицією продовжує вживатись лише в «нижніх» жанрах, хоч процес проникнення її елементів у мову «високих» жанрів стає все значнішим» [2, с. 16]. У оді Гната Максимовича, котрий прославляв студентську корпорацію та травневе свято, проступали українізми «спробуй», «стен», «щось», «дерев», «чим», «чимсь», «година».

Висновки. Гнат Максимович по-новаторському відійшов від канонів класицистичної тематики – він не прославляв митрополитів чи меценатів закладу (що було би більш доречним на такому святі), а захоплювався весною, природою рідного краю, студентсько-викладацькою корпорацією; спирався на досвід християнського письменства, де пейзаж мав, за словами В. Кречетня, «символічно прославляти Бога-творця у спогляданні його творення»

[5, с. 214]. Ода Гната Максимовича – це звеличення людини й природи, адже у творі органічно переплетені мотиви радості, яку принесла весна, й міфологічні образи музи, Флори, Вулкана, Нептуна, Феба з образами людей праці (пастуха, ратая (орача) й представниками інтелектуальної спільноти («спудей» на чолі з Мінервою, богинею мудрості й покровителькою мистецтв) та прекрасними картинами весняного пейзажу. На відміну від митців-гуманістів доби Відродження – Себастьяна Кленовича, Павла Кроснянського, Симона Пекаліда, для котрих тема людини й рідного краю була пріоритетною, бо вони проголошували індивідуальну красу й утверджували її походження, Гнат Максимович зосередився на розумових засадах та вчинках індивідів, фіксації локальної події (дата рекреації вжита в назві твору – перше травня 1761 року), тому у творенні образу природи він змалював її більш абстрактно. Отже, ця ода – поетичний синтез християнських настанов, барокової та класицистичної естетик у вітчизняній літературі XVIII століття. «Весняна» ода Гната Максимовича поєднала оптимістичний пафос у оспівуванні локальної природи та праці людей, а статичний пейзаж виконує семіотичну, естетичну та психологічну функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпечний І. Теорія літератури. Київ: Смолоскип, 2009. 388 с.
2. Гнатюк Г. М. Російсько-українські літературно-мовні зв'язки другої половини XVIII – першої чверті XIX ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. 44 с.
3. Капнист В. В. Собрание сочинений в двух томах. Москва-Ленинград: Издательство АН СССР, 1960. Т. 1. 772 с.
4. Квінт Горацій Флакк. Твори / перекл. з лат. А. Содомори Київ: Дніпро, 1982. 254 с.
5. Кречетень В. Українська книжна поезія середини XVII ст. / *Українська поезія. Середина XVII ст.* Київ: Наукова думка, 1992. С. 5–23.
6. Курціус Ернст Роберт. Європейська література і латинське середньовіччя / перекл. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2007. 752 с.
7. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Одеса: Латстар, 2002. 292 с.
8. Лапій М. М. Психологічний пейзаж у прозі Івана Франка. Семантика і поетика : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01, Львів, 2016, 231 с.
9. Лімборський І. Європейське та українське Просвітництво: незавершений проект? Реінтерпретація канону і спроба компаративного аналізу літературних парадигм. Черкаси: ЧДТУ, 2006. 363 с.
10. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укладач Ю. Ковалів. Київ: Видавн. центр «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
11. Маслюк В. П. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. Київ: Наукова думка, 1983. 234 с.
12. Мишанич О. В. Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість. Київ: Наукова думка, 1980. 343 с.
13. Пастушенко Л. Осмислення пейзажного локусу німецькими письменниками-пасторалістами XVII століття: Мартін Опіц. *Ренесансні студії*. 2005, Вип. 10. С. 92–111.
14. Петрухіна Л. Пейзаж у контексті теорії літератури / *Зустрічі на межі світів: статті, рецензії, нариси* / за ред. І. Б. Фрис, А. М. Кравчук, О. Т. Сливинського; упоряд. В. С. Петрухін. Львів: Вид-во «РАСТР-7», 2011. С. 211–218.
15. Полежаєва, Т. В. Сюжет у ліриці. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 23. С. 177–179.

16. Ронсар П'єр. Лірика / пер. з фр. та приміт. Ф. Склера. Київ: Дніпро, 1977. 159 с.
17. Рене Уэллек, Остен Уоррен. Теория литературы. Москва.: Прогресс, 1978. 323 с.
18. Свірідова Ю. О. Опис природи і пейзаж: критерії розрізнення (на матеріалі австралійської поезії XX століття). *Вісник Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка*. 2014. Вип. 2. С. 227–232. URL : http://nbuv.gov.ua/jpdf/VZhDU_2014_2_47.pdf (дата звернення 28.03.2022).
19. Титов Ф. Киевская академия в эпоху реформ (1796 – 1819). Вып. III. Київ, 1913. 60 с.
20. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ: ВЦП «Київський університет», 2003. 448 с.
21. Українська літературна енциклопедія: в 5 т. Київ: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1995. Т. 3: К–Н. 496 с.
22. Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозаїчні твори / упоряд., вст. ст. і примітки О. В. Мишанича. Київ: Наукова думка, 1983. 693 с.
23. Якубський Б. Наука віршування. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 207 с.